

„IOV ȘI DREPTATEA LUI”, DE ADRIAN MIROIU

Autor: Robert Gabriel Ciobanu | 4 noiembrie 2025

Adrian Miroiu, *Iov și dreptatea lui*, Iași, Editura Polirom, 2025.

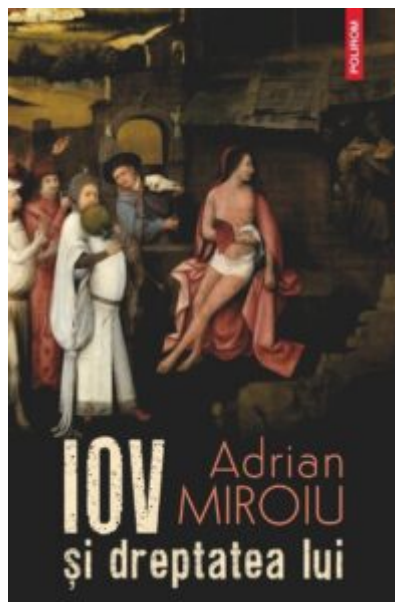
Iov și dreptatea lui, cartea publicată recent de profesorul Adrian Miroiu, constituie un efort de a angaja filozofic una dintre cele mai dificile probleme ale teologiei și metafizicii, anume cum poate fi conciliată existența unui Dumnezeu atotștiutor, atotputernic și atotbun cu prezența răului în lume.¹ Argumentele tradiționale pentru existența lui Dumnezeu – argumentul cosmologic, teleologic sau ontologic – oferă temeiuri pe care, în principiu, orice ființă rațională le poate accepta și pe baza cărora poate conchide că Dumnezeu există; aceste argumente nu răspund însă la întrebarea privitoare la felul în care existența lui Dumnezeu poate fi armonizată cu prezența răului în lume. Prin urmare, este necesar un pas suplimentar: odată ce existența lui Dumnezeu este probată pe calea rațiunii, se impune și o explicație rațională a existenței răului. Această explicație poartă numele de „teodicee”, iar cartea lui Miroiu se înscrie în acest tip de reflecție filozofică, chiar dacă într-o manieră care ar putea fi numită atipică.

Câteva cuvinte, mai întâi, despre metoda și structura cărții. *Iov și dreptatea lui* este o lucrare relativ inedită de filozofia religiei, care combină instrumentele logicii modale, ale filozofiei limbajului și epistemologiei cu dezvoltările recente din filozofia politică și socială, în special din teoria alegerii sociale. Din această combinație de instrumente formale și perspective filozofice se dezvoltă „teodiceea procedurală”, elementul central și original al cărții lui Miroiu. *Iov și dreptatea lui* se distinge și în raport cu lucrările unor autori contemporani din filozofia analitică a religiei, precum Alvin Plantinga, Peter van Inwagen sau Richard Swinburne. Problemele religioase sunt adesea tratate de

acești autori cu mijloace analitice precum logica modală și epistemologia, însă abordările filozofiei politice lipsesc cu desăvârșire din reflecția lor asupra răului.

Cartea lui Miroiu este împărțită în trei capitole. Primul capitol, „Lumi apuse”, pornește de la constatarea că între lumea antichității târzii și evului mediu creștin și lumea modernă există o discontinuitate insurmontabilă, o prăpastie cosmologică și o diferență fundamentală în organizarea socială. Lumea veche, argumentează Miroiu, era populată de ființe intermediare între Dumnezeu și om, precum îngerii sau diavolii, care interveneau în viața de zi cu zi a oamenilor, îi ajutau sau puneau la încercare. Miroiu nu este convins de existența unor astfel de entități: „Nu am găsit însă, în afara puținței de a raporta clasificarea la unele texte sfinte, niciun argument rațional (și serios, aș adăuga) în favoarea existenței nu a fiecărui fel de înger, ci în general a naturii lor.” Mai mult, „... mi-a fost greu să împac ideea Dumnezeului unic cu cea a existenței îngerilor” (p. 29). În privința organizării sociale, lumea veche, consideră Miroiu, era structural ierarhică, pe când lumea modernă este nonierarhică. Desigur, ierarhiile sunt prezente și în lumea noastră – de pildă firmele, universitățile sau partidele politice sunt entități organizate ierarhic. Însă Miroiu are în vedere aici presupoziția individualismului normativ, egalitar, potrivit căruia apartenența la o structură ierarhică nu ține de naturalul lumii sociale, ci este rezultatul unei alegeri individuale; iar structurile ierarhice au rolul de a servi, în ultimă instanță, tot interesul individului. Dacă această dihotomie clară între lumea veche și lumea nouă – predicată tacit pe presupoziția liberalilor moderni conform căreia lumea noastră se află sub semnul unui progres constant – se susține până la capăt, este o discuție separată, pe care nu o putem avea aici.

Problema de fond a primului capitol este următoarea: dată fiind imaginea despre lumea naturală pe care științele naturii au conturat-o în ultimele două sau trei sute de ani, cum mai poate fi justificat creștinismul? Mai are vreun loc Dumnezeu în noul tablou al lumii? Cu cât cunoaștem și înțelegem mai multe despre lumea naturală, despre structurile ei subatomice, despre planeta și galaxia noastră și zecile de mii de roiuri de galaxii din vecinătatea noastră, despre universul aflat în expansiune și despre posibilitatea vieții extraterestre, cum mai putem crede în Dumnezeu, în narațiunile biblice, în îngeri și demoni, în miracole și alte intervenții divine? Capitolul nu oferă un răspuns, doar atrage atenția cu privire la această problemă extrem de relevantă și acută. Am putea însă imagina două strategii de răspuns, pe care le-am putea numi strategia Bultmann și strategia Plantinga. Pe scurt, răspunsul de tip Bultmann presupune compatibilizarea creștinismului cu noua cosmologie prin eliminarea treptată a elementelor mitologice din narațiunea biblică, a intervenției și acțiunii divine în lume și a posibilității miracolelor. Răspunsul de tip Plantinga propune separarea științei de presuposițiile filozofice pe care, de multe ori, literatura de popularizare le prezintă ca elemente centrale ale practicii științifice, investigarea posibilelor puncte de conflict între știință și teologie și, în fine, căutarea unei rezoluții dinspre credință spre știință.

În arhitectura volumului, capitolul al doilea este central, fiindcă aici problema răului este discutată cel mai consistent. Mai întâi, notează Miroiu, „eu sunt nominalist și nu cred că există și altceva în afară de ființe individuale. Ca urmare, când scriu «rău» mă refer la lucrurile rele”. Consecința este aceea că „se pierde un pretins iz metafizic al problemei, dar cred că poziția mea este una sănătoasă” (p. 45). Într-adevăr, capitolul nu oferă o teodicee clasică. Mai curând, așa cum observă chiar autorul, „aici am susținut o formă cvasisecularizată a binelui și a răului: am avut în vedere binele de care un om poate spera să beneficieze în lumea sa, în zilele vieții sale” (p. 182). Primul punct de atac al lui Miroiu este teodiceea lui Leibniz, mai precis ideea filozofului german că trăim în cea mai bună lume posibilă. Miroiu arată că nicio ființă rațională, nici măcar Dumnezeu, nu poate agrega toate lucrurile bune și rele din lume într-o manieră consistentă. Mai mult, o comparație similară între stările de lucruri bune și rele nu poate fi realizată nici la nivelul lumilor posibile.

Pentru a demonstra această afirmație, Miroiu invocă teoria alegerii sociale. Mai precis, argumentează el, Dumnezeu s-ar afla într-un fel de ignoranță cu privire la cea mai bună regulă de agregare a lucrurilor bune și rele din lume și, mai mult, „ne putem îndoi că poate să existe o astfel de regulă” (p. 121). Miroiu nu discută însă cum o astfel de concluzie este compatibilă cu atributele atotștiinței și atotputerniciei lui Dumnezeu. Dacă noi, ființe umane cu puteri de înțelegere finite, ne aflăm într-un impas atunci când încercăm să agregăm lucrurile bune și rele, fie din această lume, fie din mulțimea lumilor posibile, înseamnă că această limitare este specifică și Celui care a creat lumea și universul? Cineva care are puterea și cunoașterea să creeze o lume atât de complexă precum lumea noastră, să creeze ființe inteligente, capabile să ajungă la înțelegerea legităților sociale și naturale, nu ar putea depăși dificultatea ridicată de inventarea unei reguli de agregare a lucrurilor bune și rele din lumea noastră sau din lumile posibile?

Paradoxal însă, teodiceea procedurală pe care Miroiu o propune în partea a doua a capitolului se poate dispensa de chiar existența lui Dumnezeu – sau, în orice caz, rolul

său poate fi diminuat până la insignifianță. Societățile umane, consideră Miroiu, pot deveni treptat mai drepte, reforma instituțională este posibilă, chiar dacă ar fi o greșeală să plecăm de la un ideal al dreptății și să evaluăm diferitele stări de fapt prin comparație cu acel ideal. Accentul trebuie să cadă pe norme, reguli și proceduri care canalizează efortul de a construi treptat o lume mai dreaptă. Dumnezeu a creat o lume în care meliorismul liberal și progresul științei sunt posibile. Relele din lume ar putea fi justificate prin posibilitatea ameliorării condiției sociale. Miroiu propune, în esență, o teodicee seculară: „pentru un om din zilele noastre, care e deschis unei înțelegeri a răului în sensul unei teodicee, problema răului se varsă într-o problemă de filosofie moral-politică, aceea a dreptății sociale” (p. 264). Totuși, trebuie adăugat că există forme de rău care își au originea în dileme morale tragice, în care orice alegere posibilă implică inevitabil suferință pentru cineva. Acest tip de rău pare, din păcate, a fi înscris în însăși structura existenței și rămâne invariabil, indiferent de progresul social sau politic al speciei noastre. El nu se poate vărsa, de aceea, într-o filozofie politică sau morală, ci rămâne o problemă metafizică.

Ultimul capitol al cărții prezintă structura narativă a poveștii lui Iov, ca ilustrare a problemei răului în lume și a dreptății divine. Iov este un personaj care suferă fără să știe de ce, dar în suferința sa rămâne neclintit în credință. Miroiu prezintă o serie de interpretări la povestea lui Iov care provin din diferite tradiții intelectuale: de la interpretarea marxistă a lui Antonio Negri, la citirea psihanalitică a lui Carl Jung sau interpretarea voluntaristă a lui Karl Barth, pentru a menționa doar câteva. Ce leagă aceste interpretări este perspectiva îndrăzneată, originală și, am putea spune, necanonică, asupra poveștii lui Iov. Dar în spatele acestor narațiuni și perspective hermeneutice stă o problemă care, într-un fel sau altul, străbate întregul capitol: critica dreptății retributive. E drept, povestea lui Iov ilustrează limitele dreptății retributive, mai ales atunci când răsplata sau pedeapsa divină sunt imanentizate. Dar putem să ne dispensăm cu totul de dreptatea retributivă? Nu cumva retribuirea este un sentiment moral fundamental, pe care este predicat întregul nostru sistem moral și, am putea adăuga, juridic, așa cum argumentează Adam Smith? Nu cumva retribuirea are sens teologic atunci când orizontul temporal imanent este depășit prin integrarea transcendentului?

Indiferent dacă cititorul va fi de acord sau nu cu argumentele lui Adrian Miroiu, *Iov și dreptatea lui* are meritul de a deschide noi orizonturi în debateri fundamentale la granița dintre teologie, metafizică, filozofia morală și politică.

Imagine: William Blake, „Illustration to the Book of Job” (1828); Sursa: Wikiart